

Већу Интердисциплинарних студија Универзитета уметности у Београду
Сенату Универзитета уметности у Београду
Косанчићев венац 29, 11000 Београд

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ КАНИДАТА ЈЕЛЕНЕ НИКОЛИЋ ВАНОВИЋ

Комисија за процену и одбрану докторске дисертације Јелене Николић Вановић под називом **Видљивост у времену кризе: савремене теорије ексцеса** на састанку одржаном 28. јуна 2018. године предложила је и том приликом усвојила извештај којим се позитивно оцењује докторска дисертација. Извештај комисије садржи: уводно образложење, биографске податке о кандидату, анализу дисертације, критички увид и оцену резултата докторске дисертације, те закључак комисије.

УВОДНО ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Јелена Николић Вановић је предложила је тему докторске дисертације под називом **Видљивост у времену кризе: савремене теорије ексцеса** након што је положила све испите на докторском студијском програму Теорије уметности и медија. Тема докторске дисертације је одобрена на седници Сената Универзитета уметности у Београду априла 2014. године. За ментора је постављен др Никола Дедић, ванредни професор Факултета музичке уметности у Београду и у то време предавач на Интердисциплинарним постдипломским студијама Универзитета уметности у Београду. Докторска дисертација је завршена и предата маја 2018. године. Чланови комисије за оцену и одбрану докторске дисертације постављени су одлуком Већа Интердисциплинарних студија Универзитета уметности у Београду у саставу: др Никола Дедић, ванредни професор Факултета музичке уметности у Београду

(ментор), др Рада Дрезгић, доцент Факултета музичке уметности у Београду, др Никола Шуица, редовни професор Факултета ликовних уметности у Београду, др Санела Николић, доцент Факултета музичке уметности у Београду и др Бојан Благојевић, доцент Филозофског факултета у Нишу.

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТКИЊЕ

Јелена Николић Вановић је рођена 1972. године. Дипломирала је 1997. године на одсеку за костим (атеље *сценски костим*) на Факултету примењених уметности и дизајна у Београду, под менторством проф. Миланке Берберовић. Након тога, 1999. године је похађала мастер студије на Central St. Martins College of Art and Design у Лондону, на смеру женска мода, да би 2009. године наставила школовање на мастер програму Интердисциплинарних студија Универзитета уметности у Београду, смер Теорија уметности и медија. Одбранила је мастер рад са темом: *Разградња референцијалног поља знака у субкултурном одевању* под менторством проф. др Невене Даковић. Од 2009. године је похађала докторске студије на истом смеру.

У свом професионалном раду бави се дизајном, педагогијом и модним новинарством.

- Ауторка је костимографије за преко 40 представа у Србији и иностранству: Народно позориште, ЈДП, БДП, Позориште Бошко Буха, Мало позориште Душко Радовић, Крушевачко позориште, Суботичко Народно позориште, итд.
- Ауторка је костимографије за серијал забавно музичких емисија Подијум на РТС-у и серијал Женске приче, у продукцији куће Fine Production.
- Сарађивала је као уредница, стилиста и ауторка текстова у бројним часописима – Асфалт, Inside, Camp, Преступ, Лепота и здравље...
- Радила је костиме за бројне јавне личности и бендове.

- Сарађивала је на изведби већег броја рекламних спотова, промоција и презентација: Toyota, American Tobacco, Tea Gallery...
- Учествовала са самосталним ревијама на више од 10 модних манифестација (Fashion Week, Fashion Selection), од којих су неке освојиле признања за најбољу ауторску ревију и најбољи ревијски наступ.
- Објавила је већи број стручних текстова из области теорије моде и одевања у часописима Трећи програм Радио Београда, Зборник Музеја примењених уметности, часопис Art+Mediaитд.

Живи и ради у Београду. Од 2011. године има статус самосталног уметника при УЛУПУДС-у.

АНАЛИЗА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Јелене Николић Вановић **Видљивост у времену кризе: савремене теорије ексцеса** обима је 279 страна. Писана је фонтом Times New Roman величине 12. Организована је у 5 поглавља са апстрактом, библиографијом и ауторским подацима о ауторки.

Докторска дисертација Јелене Николић Вановић посвећена је општој расправи о системима означавања у западној култури а посебно визуелној артикулацији идентитета. Фокус њеног истраживања јесте одевање и конституисање културалних идентитета кроз праксу одевања као означитељске, економске, културалне, родне и расне производње значења. Њена основна теза је формирана на поставкама француског филозофа Жоржа Батаја: човек је биће кризе и читава његова друштвеност јесте условљена овом чињеницом. Човек је расцепљен на свој рационални и ирационални део, овај расцеп одређује његове друштвене односе, социјалну организацију и индивидуални идентитет. Између ова два контрадикторна и опозитна пола, по Батају, налази се простор еротизма, односно, како га ауторка означава у својој тези – простор дисконтинуитета, прекида и кризе. Ову батајевску

тезу о кризи Вановић примењује на проблем одевања у различитим историјским и културалним контекстима.

Описани концепт истраживања изложен је на методолошки разрађен и теоријски конзистентан начин.

Дисертација започиње Уводом (стр. 6-13) у коме су дати циљеви рада, хипотеза, теоријски оквир, као и преглед досадашњих истраживања задате теме.

Прво поглавље (стр. 13-46) носи назив "Човек као друштвено и производно биће". Ово поглавље је подељено на следећа подпоглавља: "Расцеп, производња и отуђење", "Систем мита", "Призор, спектакл и симулација", "Идеологија и знак", "Идентитет" и "Тело и знак". У овом поглављу су, дакле изнети општи теоријски и методолошки оквири истраживања а који се крећу у домену Батајеве теорије еротизма, семиологије, семиотике, теорије спекткла и симулационизма, студија културе, културне антропологије и сл.. Већ из овог првог поглавља јасан је теоријски и методолошки апарат који је примењен у дисертацији: реч је углавном о теоријским системима који произилазе из континентално оријентисане и материјалистички фундиране друштвене теорије и филозофије. Теоријски апарат којим барата ауторка утемељен је на прелазу са хуманистичких на антихуманистичке теоријске парадигме унутар савремене хуманистике (филозофија, друштвена теорија, естетика, теорија уметности, теорија медија).

Друго поглавље (стр. 46-83) носи наслов "Означавање у сфери рационалног: профани свет – свет рада и забране". Ово поглавље се састоји од једног подпоглавља "Означитељски принцип рационалног: антимода" а које је даље подељено на већи број мањих потпоглавља. У овом одељку ауторка дефинише појам антимоде и теоријски систем који је исцртан у претходном, првом поглављу примењује на свој предмет – одевање. Одевање је овде схваћено као економска, културална и означитељска пракса, односно као друштвени систем конституисања значења. С тим у вези, ауторка покреће широки спектар питања која се тичу

структурације друштвених односа и институција кроз систем одевања: испитује генерацијске расцепа који се кроз тај систем препознају у одређеном историјски датом друштву; преиспитује етничке идентитете; родне идентитете кроз детаљно изнет и образложен аналитички апарат феминистичке друштвене теорије; преиспитује проблем класе, те међузависност и детерминисаност класних идентитета и економских облика производње. На крају поглавља даје и кратки историјски увид у развој капиталистичких облика производње и успоставља везу између њеног концепта антимоде и модерног капиталистичког система.

Треће поглавље (стр. 85-137) носи назив "Означавање у сфери ирационалног: сакрални свет – свет следе силе и престапа". Ово поглавље је подељено на четири подпоглавља која носе називе: "Жртвовање и потрошња", "Проституција", "Гламур", "Означитељски принцип ирационалног: мода". Као што се већ може видети из наслова поглавља основна теоријска референца у овом делу дисертације јесте поново Жорж Батај и његов концепт "следе силе" који је разрадио у својој теорији еротизма. У овом поглављу ауторка углавном напушта бављење не-европским или тзв. "примитивним", предмодерним културама у јаком смислу и углавном се фокусира на модерну епоху и, најпре, европски а потом и англо-амерички контекст. Пред-модерне и не-европске културе јој овде углавном служе као компаративни оквир како би извела закључке о телу као месту на коме се конституише значење унутар модерне, капиталистички фондиране западне културе. У овом делу обрађује друштвено-историјско-културалне феномене, као што су проституција или гламур, који су углавном били на маргини истраживања историчара, антрополога и културолога. Акцент истраживања је углавном на женском телу и женском идентитету па је ово поглавље нека врста наставка расправа о феминизму које су зацртане у претходном поглављу дисертације.

Четврто поглавље (стр. 137-183) је насловљено "Културни идентитети и специфичне означитељске праксе" и подељено је на четири потпоглавља: "Преткапиталистичка друштва и идентитети заједнице", "Модернизам, концепт другог и индивидуализација", "Постмодернизам" и "Либерални капитализам и

дигитална парадигма”. У овом поглављу ауторка, дакле у ширем историјском контексту, кроз концепт означавања и означитељске праксе, прати историјски специфичне процедуре конституисања индивидуалног и колективног идентитета правећи разлику између три културно-историјске друштвене формације, или како их она назива – парадигме: реч је о тзв. ”примитивним” или предмодерним, преткапиталистичким друштвеним формацијама, о западноцентричном модернизму који се у позном 18. веку конституише заједно са новим капиталистичким облицима производње, и глобалној потрошачкој култури у периоду неолибералног капитализма, при чему се постмодернизам јавља као културална логика овог глобализујућег потрошачког модела.

Пето поглавље је најобимније (стр. 183-262) и подељено је на чак шест потпоглавља који носе наслове: ”Контрола кризе”, ”Означавање кризе: стилски ексцес”, ”Дијалектика културне борбе”, ”Означавање и каналисање кризе у преткапиталистичким друштвима: спектакл и непосредна потрошња”, ”Означавање и каналисање кризе у модернизму и постмодернизму: медијски спектакл и економска потрошња” и ”Означавање и каналисање кризе у либералном капитализму: виртуелни спектакл и дигитална потрошња”. У овом делу своје дисертације, ауторка се поново враћа Батајевом концепту кризе и еротизма али овај концепт надограђује и даље реинтерпретира читавим низом теоријских референци: од Деборове теорије спектакла, преко Бодријарове теорије симулакрума и симулационизма, до изазовне и детаљне расправе о биополитици, те поставкама Ђорђа Агамбена и Мишела Фукоа. Ове теоријске платформе су примењене и операционализоване на читавом низу примера (својеврсних ”студија случаја”) као што су феномени маске и маскирања у најразличитијим друштвеним контекстима, коледарски ритуали, омладинске супкултуре, панк, јапанска поп култура краја 20. века, дигитални медији итд.

Дисертација се завршава Закључком (стр. 262-265) у коме је спроведена кратка систематизација целог истраживања.

Библиографија се састоји од 249 библиографских јединица на енглеском, српском и хрватском језику.

КРИТИЧКИ УВИД И ОЦЕНА РЕЗУЛТАТА

Општи поглед на докторску дисертацију

Докторска дисертација Јелене Николић Вановић **Видљивост у времену кризе: савремене теорије ексцеса** је орјентисана ка интердисциплинарним истраживањима, анализама, интерпретацијама и расправама семиолошке, семиотичке, структуралистичке, постструктуралистичке, антрополошке и постмарксистичке теорије репрезентације, те тумачењу материјалистичког појма културе, слике, субјекта и идеологије са посебним освртом на проблем одевања и моде. Проблематика дисертације је тиме смештена у контекст савремених хибридних тумачења културе и медија.

Јелена Николић Вановић је на оригиналан и теоријски заснован начин анализирала начине на које појединци или групе бирају, или тачније бивају принуђени да се покажу у свету који их окружује. Тема на први поглед делује једноставно, чак толико да се традиционалне друштвене и хуманистичке науке њоме нису ни бавиле: украшавање, одевање и најзад мода углавном нису били предмет научног истраживања све до новијег доба. Ауторка стога себи поставља за циљ превазилажење овог "слепог" места традиционалне хуманистике. Проблемски оквир њеног бављења јесте естетика одевања и тенденција ове естетике ка спектакуларизацији. Сама могућност формирања спектакла кроз одевање нужно поставља и питања редистрибуције друштвене моћи и политичке борбе. Појединац је кроз систем означавања сопственог тела већ унапред инициран, интерпелиран у друштвене структуре, процесе и контрадикције. Ове контрадикције јесу предмет, или централни проблем докторске дисертације Јелене Николић Вановић.

Док су класична филозофија и друштвена теорија полазиле од идеје друштва као тоталитета, односно од претпоставке да ће друштвена структура кроз превазилажење алијенације и друштвених контрадикторности достићи ниво унутрашње равнотеже, Николић Вановић, у духу Жоржа Батаја, тврди да је друштвена структура нужно не-цела, да је прожета контрадикцијама и антагонизмима. Управо због тога, централни појмови дисертације јесу криза и ексцес. На тај начин, кандидаткиња инсистира на доследном антихуманистичком читању друштва, културе и медија. Докторска дисертација Јелене Николић Вановић јесте систематично и разрађено научно дело које у домену студија културе, социјалне антропологије, теорије медија и теорије идеологија успоставља могућност развоја материјалистички (у смислу материјализма Жоржа Батаја) оријентисане мисли.

Предмет и циљ докторске дисертације

Предмет дисертације кандидаткиње Јелене Николић Вановић чини појам репрезентације у новијој интердисциплинарно фондираној културолошкој литератури (студије културе, семиологија, структурализам, постструктурализам, постмарксизам, теоријска психоанализа). Овај проблем репрезентације је примењен на анализу одевања и системе означавања тела у историјски датим друштвима.

С обзиром да је означавање, како ауторка истиче у Уводу, пратилац човека практично од почетка његовог постојања као друштвеног бића, односно онај елемент који успоставља разлику између човека и животиње (заједно са увођењем рада и појавом забране и престопа), адекватна анализа људске појавности није могућа без узимања у обзир најопштијих чиниоца људског искуства, односно његовог целокупног друштвеног развоја. Ауторка тврди да оно како човек данас изгледа није настало изненада. Оно се постепено формирало кроз сложене историјске процесе естетизације тела. У основи ових процеса јесте транспоновање садржаја који су везани за живот, смрт и репродукцију са нивоа унутрашњих осећаја на ниво материјалног знака, односно са нивоа индивидуалног несвесног на

ниво друштвеног или колективног идентитета. Реч је о прелазу или транспоновану са психолошког на културално. Овај прелаз, односно његова теоретизација јесте предмет бављења докторске дисертације Јелене Николић Вановић.

Основне хипотезе истраживања

По кандидаткињи, човек је, од како је успоставио разлику у односу на животиње, путем симбола означавао и комуницирао унутар своје заједнице и са средином која га је окруживала. Већ су и ожиљци, у тзв. ”примитивним” друштвима на пример, могли да означе нечију храброст, а тиме и супериорност у односу на остале. Крзна, перје и остали првобитни украси служили су истим циљевима. Они су означавали оне који су били кадри да улове плен или победе у борби и који су се тиме издвајали од других.

Такви појединци су имали, наравно, и бољи положај у репродуктивном смислу, односно они су представљали пожељне партнере. Тако се, упоредо са означавањем, развијао и систем моћи, а тиме и контроле коју је та моћ омогућавала. Означавање је управо то и омогућило. Оно је у самој основи друштвене структуре каква је била на самим почецима људске цивилизације, али је овакав систем означавања карактеристичан и за модерне заједнице.

Да би сагледала сву сложеност људског система означавања, Јелена Николић Вановић узима у обзир и чињеницу да је спољна задатост, која је утврђена позицијом појединца у структури моћи, у сталном и турбулентном односу са унутрашњим осећањима везаним за појмове живота, смрти и сексуалности. Ова двојност приказа, односно система означавања јесте један од централних аспеката ауторкине анализе одевања. На човека истовремено делују и спољне и унутрашње силе, па његово означавање увек представља израз личне борбе са овим захтевима. На плану означавања човек је у сталном сукобу, опседнут је вечитом тежњом да се његов осећај посебности задржи, али и уклопи у задатост укупне друштвености.

Методе које су у истраживању примењене

Јелена Николић Вановић је дисертацијом **Видљивост у времену кризе: савремене теорије ексцеса** поставила и изнела низ методолошких приступа.

Основни метод јесте анализа друштва изведена из поставки француског филозофа Жоржа Батаја кроз његов концепт еротизма и кризе. Батајеве поставке ауторка је применила на анализу културе и медија, односно повезала је појам културе као система означавања са друштвеним процесима а чиме се бави читав низ дисциплина – од социјалне антропологије, преко студија културе, до семиологије, семиотике, психоанализе и феминистичких теорија. Примена врло хетерогеног теоријско-методолошког апарата ипак прати једну конзистентну линију аргументације: ауторка, наиме истиче да постоје две изражајне функције украса и одеће – прва је изразити индивидуалност наглашавањем јединствених телесних карактеристика или употребом јединствене естетике, а друга је изражавање групне припадности, односно исказивање вредности и стандарда групе. Оно што обједињује горе поменуте теоријске приступе од антропологије, преко психоанализе, до феминизма, јесте тврдња да тзв. ”психолошка” страна проблема и сама има друштвену димензију: индивидуално је само оно што одступа од друштвено прихваћених норми које прописују шта је то особито а шта није. Друштвени захтеви се тиме увек сусрећу са ограничењима на индивидуалном нивоу. Увек постоји раскорак између индивидуалног и друштвеног и овај однос никада не достиже ниво заокружене целине или хармоније. Однос појединац-заједница нужно почива на мањку и раскораку.

Кандидаткиња је тиме предочила проблем материјалне условљености репрезентације и третирања етничког, расног, генерацијског, класног и родног питања у теоријским, културалним и медијским праксама. Поступак теоријског мапирања је хеуристички метод, а то значи отворено истраживање теоријских и културалних конструката Жоржа Батаја који су повезани са структурализмом, теоријском психоанализом, студијама културе и феминистичком теоријом. Овај

интердисциплинарни метод је примењен на анализу односа репрезентације (система одевања), односно културе и медија и етнички, расно, родно и класно детерминисаних друштвених процеса, односно идеологије.

Резултати истраживања

Кандидаткиња Јелена Николић Вановић је докторском дисертацијом **Видљивост у времену кризе: савремене теорије ексцеса** доказала своје хипотезе и показала да је могуће на конзистентан начин извести теорију одевања као означитељске, културалне праксе. Кроз сагледавање људске појавности као семиолошког система који најдиректније репрезентује значења доминантне идеологије указала је на упоредну историју друштвених појава и карактеристичних означитељских пракси, када је људска појавност у питању. Своју анализу је започела тумачењем Батајеве теорије еротизма као вечите жеље за успостављањем поновног континуитета – из ове почетне премисе, кандидаткиња је извела оригиналну теорију стилског ексцеса и кризе.

Показала је да батајевски концепт еротизма почива на идеји расцепа између рационалног и ирационалног, односно света рада са једне стране и следе силе (сексуалности и смрти), са друге. Транспонујући ову унутрашњу задатост човека на друштвеност коју он одређује, Вановић је показала да је могуће мислити друштвене структуре и процесе кроз расцеп између света рационалног (профаног) и света ирационалног (сакралног). Ови сегменти коегзистирају у сваком индивидуалном и друштвеном поретку, а промене у начину производње и потрошње које регулише идеологија, само мењају и обликују њихов међусобни однос.

Ауторка је доказала да се идентитет визуелно испољава на нивоу одеће и на нивоу тела и у раду је успешно показала основне принципе његове визуелизације. Истовремено, истакла је да су одећа и тело, као средства да се идентитет опредмети, прикаже, односно естетски артикулише, истовремено и средства која

омогућавају ширење и јачање механизма контроле и надзора. Одећа и тело су тако истовремено и средства контроле и надзора али и трансгресије, отпора и ексcesa.

Коришћена литература

Изабране и коришћене студије су битан део савремене филозофске, културолошке, антрополошке продукције у Француској, Енглеској и САД. Јелена Николић Вановић је кренула од поставки Жоржа Батаја али је његове идеје надоградила поставкама семиологије, семиотике, структурализма, постструктурализма, постмарксизма, студија културе и феминистичке теорије. Оквир њене аргументације стога чине аутори као што су Луј Алтисер, Антонио Негри, Ђорџо Агамбен, Ги Дебор и Мишел Фуко. Значајан сегмент њене аргументације чине поставке о знаку и значењу које су разрадили Ролан Барт и Жан Бодријар. Кандидаткиња је користила и широку секундарну литературу, те грађу из научних часописа и зборника.

Кандидаткиња је показала способност систематичне обраде данас готово непрегледног поља теорије културе, теорије идеологије, медија, историје и успела је да овај хетерогени скуп различитих референци примени на проблемско поље које је као такво само спорадично обрађивано – реч је о феномену одевања и моде.

ЗАВРШНА ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидаткиња Јелена Николић Вановић је докторском дисертацијом **Видљивост у времену кризе: савремене теорије ексcesa** поставила и реализовала проблемски разрађен интердисциплинарни и интертекстуални научни рад којим је показала и потврдила научну компетентност у контексту студија теорије уметности и медија. Кандидаткиња је докторском дисертацијом показала изузетне научне способности за проблемско развијање најсложенијих интердисциплинарних тема у савременој науци о проблемима етничитета, класе, рода и расе у култури и медијима. Успела је

да научно конзистентно примени савремене теоријске и филозофске дискурсе на углавном необрађену проблематику одевања.

Комисија оцењује докторску дисертацију Јелене Николић Вановић као разрађен и иновативан истраживачки научни рад којим су показане и доказане најважније теоријске потенцијалности у домену односа између тела, одевања и широко схваћеног појма културе.

Комисија са задовољством предлаже Већу интердисциплинарних студија и Сенату универзитета уметности у Београду да прихвати извештај, те да покрене процедуру за јавну одбрану докторске дисертације Јелене Николић Вановић **Видљивост у времену кризе: савремене теорије експеса.**

У Београду, 1. јула 2018. године.

Чланови комисије:

др Никола Дедић, ванредни професор ФМУ (ментор)

др Рада Дрезгић, доцент ФМУ

др Санела Николић, доцент ФМУ

др Никола Шуица, редовни професор ФЛУ

др Бојан Благојевић, доцент Филозофског факултета, Ниш